

Alkalom Antall József Baráti Társaság Díszközgyűlése
Helyszín Pesti Vármegye Háza
Időpont 1995. április 8.
Előadók Granasztói György
Rockenbauer Zoltán

Szerkesztette Lesti Árpád
Jegyzetekkel ellátta Grósz András
Korrektúra Palkó Katalin

¹ Antall József: *Modell és valóság. Eötvös József a kiegyezési politika sodrában*. In: Ábránd és valóság. Tanulmányok Eötvös Józsefről. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973. 213–244. p. és Modell és Valóság I., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 19–40. p. (Továbbiakban: Antall: Modell és valóság. Bp., 1994.)

² Magyar Demokrata Fórum (MDF): 1987-ben alakult politikai mozgalom, amely 1989 és 2011 között ezen a néven pártként működött; 1990 és 2010 között folyamatos parlamenti jelenléte, 1990 és 1994, majd 1998 és 2002 között kormánypart is.

³ Az MDF kezdetben, 1989 őszén székházként a budapesti Ó utcában kapott két faházat, ahonnan 1990 elején átköltözött a Bem téri épületbe. A párt 2001-ben a Szilágyi Erzsébet fasorba tette át székhelyét, ahol megszűnéséig működött. A témáról bővebben: Szécsi Árpád: *Az MDF megalakulása*. In: *História XXIV. évf. [2002] 8. 21–24. p.*

⁴ Az 1989. decemberi romániai forradalom idején – amely Ceaușescu kommunista diktátor bukását hozta – számos hazai egyesület, szervezet és magánszemély által biztosított segítségnyújtás indult Magyarországról a rászorulókat megsegítésére.

GRANASZTÓI GYÖRGY

A „MODELL ÉS VALÓSÁG” AZ ANTALLI ÉLETMŰBEN

Antall József életében kitüntetett szerepet kapott az eötvösi életmű és annak tanulságai, amelyet mindennél jobban bizonyít a későbbi miniszterelnök Modell és valóság című, 1973-ban megjelent tanulmánya¹. Az alábbiakban a XIX. századi „állambölcselet” munkásságának, valamint korának, jelentősebb kérdéseinek, modelljeinek Antallra gyakorolt hatását kívánom bemutatni, rámutatva, hogy mi vált belőlük valósággá.

Antall Józsefet történészként, mint a Történelemtudományi Intézet munkatársa és a Történelmi Szemle szerkesztője ismertem meg egy szakmai jellegű, nem különösebben emlékezetes megbeszélés kapcsán. A második találkozás annál érdekesebb volt.

Az 1980-as évek végén – Antall humorának megfelelően jellemezve a helyzetet – a magyarországi változásoknak volt egy paradox hatása, amit nevezhetünk sajátosan „fotósafarinak”: külföldi politikusok érkeztek Magyarországra és fotóztatták magukat a demokratikus átalakulásban lévő ország ellenzéki személyiségeivel; például az Ó utcai MDF² székház³ előtt, Románia felé induló teherautók⁴ társaságában. Egy ilyen delegáció érkezéskor találkoztunk ismét – ugyanis fordítóként jelen lehettem – s két dolgot jegyeztem meg élesen. Az egyik Antall jellegzetes, rendkívül morc arc kifejezése, amelyet egyrészt a franciáknak és nekem mutatott, a másik az,

hogy néhány olyan dolgról beszélgettünk – továbbra is rendkívül szigorú, zord arc kifejezéssel –, amelyek messze túlmentek azon, ami egy zárkózott emberrel normális esetben folytatott beszélgetés tárgya lehetne. Antall kétségtelenül ismerte a családi háttérmet és mindazokat a dolgokat, amelyek miatt nem kellett különösebben nyugtalankodnia személyemet illetően – mindenképpen emlékezetes maradt ez a találkozás számomra, ugyanúgy, ahogyan döntő volt számomra az MDF azon országos gyűlése, amelyen elnökké választották⁵.

Az elkövetkező években lenyűgözött a különböző diplomáciai tárgyalásokon mutatott fellépése, tárgyi tudása és az a teljesen elfogulatlan mód, ahogy a legnevesebb politikusokat is kezelte, akik ezt nemcsak hogy eltűrték, hanem kifejezetten jónéven vették. Olyan tekintélyt sugárzott Antall József a világ bármely politikusa előtt, hogy pillanatok alatt rendkívül ismertté vált ezekben a körökben.

Ma már közzismert, hogy milyen mértékben igényelték elemzéseit – amelyek Közép-Európára vagy az általános világhelyzetre vonatkoztak – a partnereink, köztük Bush⁶, Kohl⁷ és egy sereg más politikus. Ezek az elemzések – amelyeknek fül- és szemtanúja voltam – soha sem vesztek el a részletekben, és mindig olyan lényeges mondanivalóval szolgáltak, amelyek a partnereit valósággal lenyűgözték, mert Antall teljesen új problémákat villantott fel előttük.

Különösen emlékezetes számomra az első hivatalos látogatásunk a NATO Tanácsában, amikor egy rövid beszédet mondott⁸. Érdeemes felidézni a beszéd létrejöttének körülményeit, ugyanis minden eleme jellemző volt Antall Józsefre, önmagára és munkamódszerére. Mint minden hasonló beszédet, ezt is a Külügyminisztérium készítette el, ez azonban nem volt olyan színvonalú, hogy azt Antall felhasználhatta volna, ezért még a repülőúton elvetette. Ezt követően egy másik változat készült, amely azonban már csak gondolatok felsorolásából állt, de ezzel sem volt elégedett. Emiatt odafelé menet az autóban még egyszer átnéztük és még néhány szempontot beírtunk a szövegbe. Jeleztem számára és kértem, hogy 15–20 percnél tovább ne beszéljen, mert az időkeretet nem illik átlépni, valamint közöltem, hogy ha nem így lenne, akkor az órám üvegét fogom kocogtatni, vagy

⁵ Antall Józsefet 1989. október 21-én az MDF II. Országos Gyűlésén a küldöttek 97 százalékos többségével választották a párt elnökévé a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem aulájában.

⁶ Bush, George id. (1924–) az USA 41. elnöke (1989–1993)

⁷ Kohl, Helmut (1930–) német kereszténydemokrata politikus, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja (1982–1998)

⁸ Antall József 1990. július 18-án keverte fel a brüsszeli NATO-központot. (Hasonló nagy hatású beszédet tartott ugyanott 1991. október 28-án is, amikor az egykori Varsói Szerződés tagállamainak kormányfői közül elsőként vett részt a NATO Miniszteri Tanácsának ülésén. A beszédet lásd: *A NATO – az európai stabilitás záloga*. In: Modell és Valóság II., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 344–348. p.)

cédulákat fogok eléje rakni, hogy fejezze be a beszédét. Végül tizenhat perc után abba is hagyta és az egyik legjobb beszéd volt, amit valaha hallottam tőle. A sikerről mindennél többet elmond, hogy a NATO-tanács tagjai – tehát az egybegyűlt külügyminiszterek – óriási ovációba részesítették, és pontosan itt következett be végül a „baj”: majd mindenki kérte a szöveget, amit természetesen csak később tudtunk kiosztani.

Kezdetől fogva a NATO mellé rendelt úgynevezett összekötő voltam, lényegében nagykövet, majd később az Európai Unió melletti nagyköveti posztot is betöltöttem.⁹ Antall Józsefet igen bensőséges barátság kötötte a már elhunyt Wörner¹⁰ NATO-főtitkárhoz, akinek személy szerint Antall ajánlott be és ez döntő mozzanat volt. Ahol szükségét érezte, ott teljes mellbedobással, személyiségének teljes latba vetésével dolgozott egy ügy érdekében, nevezetesen az én esetemben azért, hogy az embere ott maximális, a legjobb fogadtatásban részesüljön.

A kortárs politikusokra gyakorolt hatását mindennél jobban illusztrálja az az eset, ami állomáshelyemről történő távozásomkor esett meg. A jelenlegi NATO-főtitkárhoz, akkor még belga külügyminiszterhez, Willy Claeshoz¹¹ mentem látogatába, ahol több mint másfél órát beszélgettünk és ebből kb. háromnegyed óra Antall személyére vonatkozott, holott Willy Claes szociáldemokrata politikus, így nem kellett volna, hogy különösebb hatást gyakoroljon rá. Egy korábbi budapesti látogatásakor azonban Antall egy olyan mondatot mondott, amely rejtélyes módon szinte beleégette magát Claes gondolataiba. Antall ugyanis kijelentette Claesnak, hogy ha Magyarországon lett volna egy Robert Schuman¹²-szerű politikus az ő fiatal korában, akkor ő biztosan szociáldemokrata lett volna. Ezt Claes azóta mindenkinek mesélte, mondván, hogy milyen felvilágosult, kiváló ember a magyar miniszterelnök.

Antall kapcsán sűrűn hallani, hogy bizonyos arrogancia volt rá jellemző, pedig ez a fajta viselkedés csupán közjogi szerepfelfogásából adódott, ugyanis önmagát egy új típusú magyar demokrácia miniszterelnökének tekintette, melynek igen régi történelmi hagyományai vannak. Csakhogy ettől az amúgy normális megjelenési formától, szerepfelfogástól az elmúlt évtizedek bratyzizó, hátba veregető, tegeződő típusú, más módszerekkel

⁹ A szerző Magyarország brüsszeli és luxemburgi nagykövete, akkreditálva a NATO-hoz is (1990–1994)

¹⁰ Wörner, Manfred (1934–1994) német kereszténydemokrata politikus, NATO-főtitkár (1988–1994)

¹¹ Claes, Willy (1938–) belga szocialista politikus, NATO-főtitkár (1994–1995)

¹² Schuman, Robert (1886–1963) luxemburgi német–francia kereszténydemokrata politikus, az Európai Unió egyik alapítója. 1947 és 1948 között francia miniszterelnök, az Európai Parlament elnöke (1958–1960).

kormányzók társadalma elszokott. Ebből következett az is, hogy döntő helyzetekben levélben fordult a világpolitika szereplőihez, így például a NATO-hoz is két ízben levelet¹³ intézett, amelyek ráadásul irodalmi remeklések voltak, különösen a második, amelyet már a halálos ágyán írt. Ezekben világpolitikai összefüggésekben helyezte el a magyar helyzetet és vezette le kérelmelhetetlen meggyőződéssel azokat a következtetéseket, konkrét igényeket, amelyek miatt a levelek megszülettek.

A továbbiakban Antallra hatást gyakorló történelmi példákat szeretnék bemutatni, kezdve egyik nagyon érdekes tanulmányának felidézésével, amelyben fölfedezhetjük azokat a problémákat, amelyeket a négyéves személyes kapcsolatunk során is felszínre kerültek. A Modell és valóság című tanulmányában¹⁴ azzal a paradox helyzettel állunk szemben, hogy Antall József a '60-as, '70-es években végiggondolta azt, hogy milyen, amikor a modell valósággá válik, vagyis egy politikai ambíciójú ember politikus lesz. Az alatt a négy év alatt, amíg együtt dolgoztunk, két-három ízben is utalást tett beszélgetéseinkben a Modell és valóság című tanulmányára, ami mindennél jobb bizonyíték arra, hogy a kérdés valóban állandóan foglalkoztatta. Számos olyan érdekes adalékot találni benne, amely arra utal, hogy már a '70-es évek elején Antall gondolkodásában – Eötvös Józseffel¹⁵ kapcsolatban – megfogalmazódtak olyan kérdések, amelyek a kormányzati, politikai, miniszterelnöki tevékenységében is felfedezhetők. A tanulmány a következő Eötvös József-gondolattal fejeződik be: „Ki soha tévedni nem akar, az az igazságnak soha nagy szolgálatot tenni nem fog.”¹⁶ E mondat az egyik kulcs Antall jelleméhez, az tudniillik, hogy korántsem tekintette magát tévedhetetlennek, ellenben, mint minden igazi politikus, sportember és játékos, gyűlölt veszteni. Ezért volt az, hogy mindent olyan alaposan végiggondolt, mert tévedni lehet, és az egész élet csupa tévedéssel van tele, de a tévedéseket lehetőség szerint el kell kerülni. Ez az a kormányzati stílus, ami őt jellemezte, ez a magatartás végig fölismerhető nála és emiatt kellett megvárni, amíg mindent mérlegelt, átgondolt.

A '89–90-es időszakban felvetődött a kiegyezés problematikája.¹⁷ Fontos megjegyezni, hogy 1956-ig a kiegyezést egy gyűlöletes, átkos, szörnyű dologként állították be a tankönyveink, majd '56 után fordulat történt és

¹³ Antall József 1993. március 8-án írt bizalmas levelet Manfred Wörner NATO-főttitkárnak. Ennek másolata Jeszenszky Géának, az Antall-kormány külügyminiszterének birtokában van. Lásd bővebben: Jeszenszky Géza: *Antall, a külpolitikus 4. rész.* In: Magyar Szemle. XXI. évf. [2012] 9–10. sz.

A második levelet kölni gyógykezeléséről 1993 októberében írta Bill Clinton amerikai elnöknek. Elhangzott Jeszenszky Géza Utunk a NATO-ba című előadásán a „Huszonöt éve szabadon Közép-Európában” konferencián 2015. november 14-én. Jeszenszky Géza rendelkezésünkre bocsátott előadásszövege alapján.

¹⁴ Vö. 1. lábjegyzet

¹⁵ Eötvös József (1813–1871) jogász, író, politikus. A Batthyány-, majd az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

¹⁶ Antall: *Modell és valóság.* Bp., 1994. 40. p.

¹⁷ A szerző az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésre utal.

¹⁸ Ellenzéki Kerekasztal (EKA): 1989. március 22-én a Független Jogász Fórum kezdeményezésére alakult meg, lényegében az államszocialista rendszerrel szemben álló ellenzéki pártok és szervezetek egyeztető fóruma volt.

Nemzeti Kerekasztal (NKA): az 1989 nyarától az állampárti MSZMP, az EKA és a társadalmi szervezetek részvételével zajló háromoldalú tárgyalások az alkotmányos rendszer kialakításáról.

¹⁹ Deák Ferenc (1803–1876) jogász, politikus, a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere, az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés egyik megalkotója

egy sereg kiváló történész gyakorlatilag a kiegyezést mint a lehető legjobb megoldást állították elének, tehát a kiegyezés problematikáját újraértékel-tük. Antallt különösen érdekelte e téma, amely nélkül az Ellenzéki Kerekasztal, illetve a Nemzeti Kerekasztal¹⁸ tárgyalásain talán nem is tudott volna olyan hatékonyan fellépni, ha ezt a problémát ne gondolta volna át olyan sokszor és olyan alaposan. Témánk szempontjából teljesen mindegy, hogy a kiegyezésnek mik a tartalmi részei, az számít, hogy hogyan működött, illetve másodjára hogyan nem működött Magyarországon, s ez alapvető élményt jelentett Antallnak, melynek nyomai a tanulmányban már megtalálhatóak.

Szintén nagyon érdekes gondolat ebben a tanulmányban a hosszú várakozás. Ugyanis Deák¹⁹ és Eötvös – akiknek egyébként Antall szerint igen bonyolult volt a kapcsolata – hosszú ideig várt, míg hatalomra került. Antall szerint Deák türelmes volt és kivárt, miközben Eötvös sokkal impulzívabb emberként sürgette a változásokat és rendkívül szenvedett a kiegyezés előtti időszakban. Könnyen láthatjuk a párhuzamot, hiszen Antall is mindig kivárt, még az olyan személyi döntéseknél is, ahol sokan sürgetni próbálták – nem voltak lefejezések, nem voltak drámai, durva változások. Ha felmerült egy kérdés, akkor Antall a közjogi szerepéből indult ki és azt nézte, hogy az illető adott helyzete hogyan minősíthető, majd ezt követően – ha szükséges volt – fokozott számonkérés indult el, ami időt, kivárást és a helyzetnek az állandó, folyamatos értékelését vette igénybe. Megállapítható, hogy nem voltak gyors, elhamarkodott döntések és lépések. Antall József ebből a szempontból nagyon komoly tanulságot ad mindnyájunk, illetve mindazok számára, akik politikai döntéshozatallal foglalkoznak.

Politikájában a következő Deák Ferenc-i gondolatok is igen hangsúlyosan voltak jelen, igen sokszor foglalkoztatták: „Akkor, ha kérünk, még kevesebbet adnak, illetőleg semmit.”²⁰; „mindent visszanyerhetünk, csak azt nem, amiről önmagunk lemondunk.”²¹ Antall gondolataiban, gondolatvilágában központi probléma volt az a tény, hogy nem kérünk, mert akkor tudjuk, hogy kevesebbet adnak. Mindig olyan módon lépett fel, hogy az soha nem tűnt kérésnek, kéregetésnek, és soha nem volt hajlandó

²⁰ Az idézet forrása: Falk Miksa: *Kor- és jellemrajzok*. Budapest, 1903. 68. p.; idézi Antall: *Modell és valóság*. Bp., 1994. 21. p.

²¹ Idézi Antall: *Modell és valóság*. Bp., 1994. 21. p.

lemondani olyasmiről, amelyet alapvetően, közjogi felfogása értelmében Magyarország alkotó részének tekintett.

Hasonlóképpen érdekes gondolatokra találunk nála Eötvös centralizáció-decentralizáció problémájával kapcsolatban. A következőket írja Antall József: „A régi, 1848 előtti közigazgatás legfőbb hiányosságának a központi kormányzásban az idegen, osztrák befolyás érvényesítését, a községi autonómia teljes hiányát, a városi autonómián kívül a felelősség elvének mellőzését tekintette. Éppen ezért az országos kormány megalakítása mellett a községi önkormányzat és a miniszteri felelősség elvéhez hasonló felelősség kimondását tekintette a legfőbb feladatnak a kiegyezés előtt. A vármegye feladata országos dolgokban a végrehajtás, községi dolgokban pedig a felügyelet legyen.”²² A magyar társadalom legnagyobb tragédiája az volt, hogy a háború után teljesen szétverték a helyi autonómiákat, az önkormányzatokat, így az ezeréves Magyarország vármegyebeosztása soha nem változott annyit, mint 1945 után. Mindent alapjaiban kellett újjáépíteni és a helyi autonómiák helyreállítása és a hatalom decentralizációja az Antall-féle gondolkodás kulcsgondolata volt, mert e nélkül egy modern, demokratikus állam nem képzelhető el.

Szintén ebben az összefüggésben érdemes utalni arra, hogy az Eötvössel foglalkozó tanulmányában kulcsszerepe van a nemzeti, nemzetiségi kérdésnek. Antall szerint Eötvös a szabadság, egyenlőség, nemzetiség hármas fogalompárjából a XIX. században mindenképpen összeférhetetlennek tartja a nemzetiség problémáját, mert a XIX. század eszméi alkalmatlanok arra, hogy ezzel foglalkozzanak. Nagyköveti munkámban igen komoly segítséget jelentett az a két-három fejtegetés, amelyet Antall József nemzetközi tárgyalásokon ebben a vonatkozásban hangoztatott. Azt mondta, hogy minden demokráciának – így természetesen a magyarnak is, de a többinek is – az emberi jogokra, a parlamentáris jogokra és a kisebbségi jogokra kell épülnie. Ez azonban nem volt egy elfogadott elképzelés, amit jól mutat, hogy több éles vitára került sor munkám során; például egy angol nagykövettel arról, hogy ő az emberi jogok körébe tartozónak tekintti a nemzetiségi jogokat és ez ugyanaz a felfogás, mint amit a szlovákok vagy a románok hangoztatnak. Ebben a vonatkozásban Antall Józsefnek

²² Antall: *Modell és valóság*. Bp., 1994. 27. p.

nagyon komoly elméleti elképzelése volt, amit következetesen érvényesített a magyar külpolitikában. Éppen ez a felfogása az, amely az egyik legmarkánsabb eleme lett a magyar külpolitikának és ez egy logikailag, érveiben igen kidolgozott elképzelés, amelyben döntő szerepe van annak, hogy a kiegyezés korának, illetve a magyar liberalizmusnak olyan kiváló szakértője volt Antall.

A Modell és valóság tanulmány egyik legérdekesebb része, kuriózuma ugyanakkor az a fejtegetés, amelyet Eötvössel kapcsolatban a miniszteri székben tapasztalható dilemmájáról, vagyis a modell és valóság dilemmájáról ír. Itt érdemes kiemelni Eötvös személyi politikáját: „[...] Eötvös megtartotta – a folytonosság miatt – az abszolutizmus korának begyakorlott tisztviselőit, de nem ezekre bízta közoktatásügyi programjának kidolgozását, sőt végrehajtását sem. A legkiválóbb szakembereket, egyetemi és középiskolai tanárokat, orvosokat vette maga mellé, és azokat küldte tanulmányútra Nyugat-Európába. Tanácsadói és munkatársai ezek közül kerültek ki.”²³ Minden közéleti alkotás, tervezés és kivitelezés feltétele a megfelelő vezető szakemberek és szakértők kiválasztása. Ezt a gondolatot Antall József rendkívüli alapossággal ültette át a gyakorlatba – s ez mindennél jobban mutatja, hogy történetírói tapasztalata hallatlan jelentőségű volt kormányzati tevékenységében – az Eötvös-féle elveket alkalmazta saját legfelsőbb tanácsadói körének a kiválasztása esetében is, és ez volt az oka annak is, hogy ennek a körnek az intellektuális színvonala igen magas volt, ami nem egy lebecsülendő szempont semmilyen kormányzásnál sem.

Antall külpolitikai törekvéseit sokan és sokszor értékelték már, ugyanakkor hasznos néhány mozzanat kiemelése, rögzítése, ugyanis több olyan fontos döntés kapcsolódott közvetlenül a személyéhez, amely végül meghatározóvá vált a magyar külpolitikában. Közjogi szemléletének átültetése a gyakorlatba és a külpolitikába egy új, alapvető fordulatot hozott az 1990-es hatalomátvétel után és ez azért is fontos, mert Antall felismerte, hogy a külpolitika kulcságazata a társadalomnak és az egész politikának. Akkoriban Magyarország nemzeti jövedelmének kb. 40 százaléka a külkereskedelemben realizálódott – egy teljesen nyitott ország, amely minden porcikájában ki van szolgáltatva. Gyakorlatilag, földrajzi értelemben

²³ Antall: *Modell és valóság*. Bp., 1994.

37. p.

Magyarország egy olyan lavór, amelynek csak a feneke van meg: minden, ami körülöttünk van, ma már nem hozzánk tartozik, de minden szemét, minden szennyvíz, minden szél idejön – a középre. A kiszolgáltatottság átvitt értelemben is érvényes: mindaz a borzalom, amit a környezetünkben élő magyar honfitársainkkal elkövetnek, alapjában véve részét képezi a magyar politikának. Tehát Antall felfogása szerint a külpolitika alapvető része az egész magyar politikának. Fontos megjegyeznünk, kiemelnünk, hogy ha nincs Antall József és Szabad György²⁴, akkor az úgynevezett Kerekasztal-tárgyalásokon teljesen más eredmény születik. Az ország elvesztette a történelmi én-tudatát, elvesztette azt a tapasztalatot, ami egyébként 1848-ban és még '56-ban is megvolt, de a következő négy évtizedben nagyrészt elfelejtette, s ez az igazi tragédia. Kétségtelen tény azonban, hogy '89-ben a két kiváló történész jól ismerte a parlamentáris berendezkedést, így azokat a szempontokat is, amelyek döntő fontosságúak a magyar demokrácia működéséhez. Ez tehát Szabad és Antall érdeme volt, ezt ők hozták vissza és tulajdonképpen mindenki hallgatott rájuk, ami annak a bizonyítéka, hogy ösztönösen ezek a dolgok még éltek mindenkiben, csak megfogalmazni nem tudták már őket. Az intézmény előtti felelősség elve is kulcs az Antall-féle politikában.

A külpolitikában az első és legfontosabb siker az volt, hogy – a gazdasági reformok előtt – a demokratikus intézmények erősítését tűzték ki célul és ezt meg is valósították. A nyugati partnereink között nagy elismerést váltott ki, hogy Magyarország új demokratikus intézményeket, parlamenti demokráciát és törvényeket hozott és csak ezután fogott a gazdaság rendbetételéhez. Ez azért is fontos, mert – ellentétben a marxi felfogással – bebizonyosodott, hogy ha nem ezt tesszük, akkor ma sokkal nehezebb helyzetben lehetnénk. Amit Antall és döntően az ő vezetésével a magyar társadalom elért, az megfordíthatatlan, többé megváltoztatni nem lehet, csak rontani rajta, de az előző, '89-es állapothoz visszatérni már nem lehetséges.

Emellett kiemelésre érdemes, hogy tulajdonképpen Magyarország az egyetlen a térségben, amely az úgynevezett gyenge köztársasági elnök elve mellett kötött ki. Ez magában foglalta azt is, hogy a köztársasági elnököt a

²⁴ Szabad György (1924–2015) történész, egyetemi tanár, politikus, az MDF alapító tagja. A Magyar Országgyűlés elnöke (1990–1994), az MDF, majd a Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) parlamenti képviselője (1990–1998)

²⁵ II. András magyar király által 1222-ben kiadott, függő pecsés királyi okirat. A későbbi századokban a magyar történeti alkotmány egyik legfontosabb törvénye volt és a rendi szabadság védelmének hivatkozási alapja lett.

parlament választja meg, ami tulajdonképpen az Aranybulla²⁵ óta így volt, hiszen a magyar országgyűlés lényegében választotta a királyt. Tehát ilyen értelemben hosszú magyar hagyományról van szó – de ez csak a közjogi magyarázata a problémának. Sokkal fontosabb az, hogy egy kétpólusú hatalom, vagyis egy kormányfő és parlament, illetve egy erős köztársasági elnök idegen a magyar társadalomtól. Ez a megoldás az olyan társadalomban lehetséges, mint például a francia, ahol a bal és a jobb, a monarchisták és a jakobinusok, illetve ezeknek a jogutódjai között alakul ki gyakorlatilag a két pólus. Magyarországon nem ez valósult meg, ennek pedig az a jelentősége, hogy így a magyar társadalmat nem lehet megosztani, nem lehet intézményes alapokat teremteni ahhoz, hogy a magyar társadalmat ilyen végzetesen és végletesen megosszák. (Ezzel szemben látható Franciaország példája: a NATO-ban nem egy esetben tapasztalható volt, hogy a francia fél fogcsikorgatva hajtotta végre azokat az utasításokat, amelyeket a köztársasági elnök környezetéből küldtek az adott minisztereknek, aki például meg akart jelenni a többi minisztertársa előtt, de nem tehetette meg, mert a köztársasági elnök ezt megtiltotta számára. Ezzel gyakorlatilag ádáz, állandó küzdelem alakult ki a francia külpolitikában az elnöki és a miniszteri fél között, amikor más politikai erőhöz tartoztak. Előfordult, hogy ez az ország szövetségi hitelét és politikai súlyát aláasta.)

Szintén kiemelt jelentőségű, hogy Antall József a stabilitásra helyezte a hangsúlyt, és nem csak a hangoztatására, hanem a megvalósítására is, ami egy sziszifuszi feladatot jelentett, ugyanakkor az ország számára állandó, folyamatos tökebeáramlást és kiváló nemzetközi megítélést biztosított. Amikor a különböző integrációs elképzeléseinkről beszélünk a nemzetközi politika szereplői előtt, akkor az ország stabilitása volt az az egyedüli érték, amit a „piacra tudtunk vinni”, amire hivatkozhattunk, emiatt volt olyan jó Magyarország megítélése a világban. A stabilitást pedig Antall személye fejezte ki, így végső soron az ő személye biztosította, hogy Magyarország az úgynevezett új demokráciáknak az élére kerülhetett.

A külpolitikában megfogalmazott hármas, összefüggő, egymástól elválaszthatatlan elvnek a következetes hangoztatása – vagyis az euro-atlanti integráció, a határon túli magyarság védelme és a jó kapcsolatra való

törekvés a szomszéd országokkal – szintén Antall József következetes politikájának volt a következménye, amelyben egyébként akkoriban mindenki egyetértett és így konszenzus volt a parlamenti pártok körében. Rengeteget szidták híres mondatát, mely szerint lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni²⁶. Lélekben – ezt a kifejezést mindenki elfelejtette és ebből vonták le azokat a sovinszta következtetéseket, amelyeket levontak. De ez a kijelentés semmiféle drámai hatással nem volt arra a vezető politikusi gárdára, amely a döntéshozatalban vett részt a világ bármely részén. Antall Józsefet senki nem tekintette valamiféle sovinszta magyar miniszterelnöknek. Az ellenkezője volt igaz: Magyarország nemzetiségi politikája különösebb problémát nem vetett fel, mindenki tudta, hogy Magyarország nem is akar, de nem is tud területet visszahódítani a szomszédos országoktól, s ezek csupán az ártatlan fantazmagóriák világába tartoznak.

Bibó István²⁷ fogalmazta meg nagyon drasztikusan, hogy Magyarországon a kompromisszum mindig úgy jelentkezik a politikában, hogy a győztes rákényszeríti az akaratát a vesztesre, aki kompromisszumot köt azért, hogy életben maradjon.²⁸ Antall Józsefnél ez az elképzelés természetesen soha nem volt elfogadható, így ebben a kisebbségi politikában sem arról volt szó, hogy olyan kompromisszumokra törekedett volna, amely a saját magyar érdekeink – jelen esetben a határon túli magyarság valamilyen nemzeti létének – feladásából állott volna. Ellenkezőleg, az Antall-féle kompromisszum az a modern elképzelés volt, hogy addig vagyok hajlandó elmenni az engedményekben, amíg az az én lényeges érdekeimet nem sérti. Antallra ez egész életében jellemző: rendkívül kemény ember volt akkor, amikor ezeknek az alapvető érdekeknek a védelmét látta szükségesnek, ugyanakkor minden egyéb vonatkozásban lehetett vele tárgyalni és nagyon gyorsan megegyezésre is lehetett vele jutni.

A parlamenti demokráciának és intézményeinek mérhetetlen tisztelete jellemezte Antall Józsefet, akinek modern, de egyúttal régi történelmi hagyományokkal rendelkező közjogi szerepfelfogását az elmúlt évtizedekben az országot kaotikus állapotba juttatók nem ismerték, s egyfajta arroganciának kívánták beállítatni, láttatni. Az általa meghonosított „stabilitás” kifejezés, önbecsülés és keménység jellemezte viselkedését, amelyeket Antall

²⁶ „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országának a kormányfőjeként – lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” Antall József miniszterelnök kijelentése 1990. június 2-án, az MDF III. Országos Gyűlésén. In: Debreczeni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 137. p.

²⁷ Bibó István (1911–1979) egyetemi tanár, az 1956-os Nagy Imre vezette kormány államminisztere

²⁸ Lásd: Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. 5. A területi viták nyomorúsága*. In: <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/234.html> (Letöltés: 2016. január 4.)

liberalizmuskutatóként ismert, s amelyek nemzetközi elismertségének kialakulásában is komoly szerepet játszottak. Már történészként foglalkoztatta a „modell” és évtizedekkel azelőtt azokkal a kérdésekkel foglalkozott, amelyek a ’89–90-es időszakban a legfőbb ügyekké válva „valósággá” váltak. Így alapos elméleti eszmefuttatásainak köszönhetően átgondolt, helyes, az ország számára előnyös válaszokkal rendelkezett és alapjaiban határozhatta meg Magyarország sorsát az átmenet rendkívüli éveiben.